

LESSENPAKKET

Gender

in het secundair onderwijs

rosa

kenniscentrum
voor gender en feminisme

ILLUSTRATIES

Shamisa Debroey, www.shamisadebroey.com

VORMGEVING

Katrien Annys, www.jacques.gent

EINDREDACTIE

Jürgen Jaspers

VERTALING NAAR HET FRANS

Gauthier Serkijn (GS Translations)

Gesuggereerde referentie: Velghe, Z. (2023). *Lessenpakket: Gender in het secundair onderwijs*. Brussel: RoSa vzw – kenniscentrum voor gender en feminisme.

Het lessenpakket *Gender in het secundair onderwijs* is een initiatief van [RoSa vzw](http://www.rosavzw.be), het kenniscentrum voor gender en feminisme. RoSa vzw wil het genderbewustzijn in Vlaanderen bevorderen en genderongelijkheid in de samenleving wegwerken.

Dit lessenpakket werd ontwikkeld in navolging van RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) en de educatieve talkshow [De Grote Gendershow](#). Dit lessenpakket werd geschreven door Zoë Velghe, projectmedewerker bij RoSa vzw, en kwam tot stand met de steun van het federale gendergelijkheidsbeleid.

Voor meer info en vragen over dit lessenpakket of een genderbewuste aanpak, kan je RoSa's website www.rosavzw.be raadplegen of contact opnemen met RoSa vzw via info@rosavzw.be.

1. Inleiding 2

Waarom dit lessenpakket? 2

Voor wie is dit lessenpakket? 2

Wat vind je in dit lessenpakket? 2

2. Gender en genderbewustzijn 3

Wat is gender? 3

Hoe werkt gender? 4

Wat is genderbewustzijn? 5

3. Zo gebruik je dit lessenpakket 6

Activiteiten 6

Verschillende gesprekstechnieken voor een nagesprek 7

4. Vijf tips voor je aan de slag gaat 9

Leg de lat niet te hoog 9

Benadruk dat meningen kunnen veranderen 9

Behandel gender niet eenzijdig 9

Maak gender concreet 9

Reageer altijd op discriminerende uitspraken 9

5. Activiteiten 11

Wat is gender (niet)? 12

Ervaringen met gender 14

Kruispuntdenken 16

Genderstereotypen 18

Genderongelijkheid 20

Stellingenspel 22

Een intro tot feminisme 24

Feministische rolmodellen en vrouwelijke pioniers 26

Literatuur over gender en feminisme 28

De Grote Gendershow 30

6. Inspiratiemateriaal 32

7. Begrippenlijst 33

8. Bijlagen 34

9. Bibliografie 47

Inleiding

Om orde te scheppen in onze chaotische samenleving, denken we voortdurend in hokjes. Dat geeft ons houvast. Zo maken we continu een onderscheid tussen vrouwen en mannen, tussen wat vrouwelijk en wat mannelijk is. Dat onderscheid zit vervlochten in de structuur van onze samenleving en heeft een grote impact op iedereen die er deel van uitmaakt. Ook op ons denken en handelen heeft gender een grote invloed, doorgaans op een onbewuste manier. Dat is voor jongeren niet anders: hun sociale status hangt onder andere af van de mate waarin ze al dan niet voldoen aan ongeschreven normen over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Maar ook het welbevinden, de schoolse attitudes en de schoolresultaten van jongeren worden in belangrijke mate beïnvloed door gender.

Waarom dit lessenpakket?

Genderbewustzijn betekent dat we jongeren niet (onbewust) in een hokje of een bepaalde richting duwen op basis van genderstereotypen. Zo krijgen ze de vrijheid om zelf te ontdekken wat hun interesses en talenten zijn. Genderbewust lesgeven heeft een positieve impact op het welbevinden, de ontwikkeling en de toekomst van jongeren, en draagt daarom bij aan een hogere onderwijskwaliteit en gelijke onderwijskansen. Om leerkrachten te ondersteunen in hun genderbewuste aanpak, ontwikkelde RoSa vzw in 2021 [De Grote Gendershow](#). Dit is een educatieve video van een vijftigtal minuten waarin de basisconcepten, de meest voorkomende vragen en enkele misverstanden rond gender worden toegelicht door verschillende experts. Ook jongeren en volwassenen komen aan het woord en wisselen van gedachten over het thema. Op basis van De Grote Gendershow werd dit lessenpakket ontwikkeld: het laat zien hoe je met de video aan de slag kan en hoe je het thema gender met jongeren bespreekbaar kan maken.

Voor wie is dit lessenpakket?

In eerste instantie is dit lessenpakket bedoeld voor leerkrachten in het secundair onderwijs in eender welke graad of finaliteit, welk vak ze ook doceren. Leerkrachten in het buitengewoon onderwijs kunnen eveneens met dit lessenpakket aan de slag. Daarnaast kan het ook nuttig zijn voor iedereen die werkt met jongeren tussen twaalf en achttien jaar – of je nu een sportcoach, stagementor of jeugdwerker bent – en een manier zoekt om het thema gender bespreekbaar te maken.

Wat vind je in dit lessenpakket?

- Beknopte inhoudelijke **informatie** over gender, genderstereotypen en genderbewustzijn.
- Een **handleiding** voor het gebruik van dit lessenpakket met onder andere verschillende gesprekstechnieken.
- Vijf **tips** om met de activiteiten aan de slag te gaan.
- **Activiteiten** over gender met verschillende mogelijkheden tot differentiatie.
- Een verklarende **begrippenlijst** die je kan gebruiken als referentie bij de activiteiten.
- **Inspiratiemateriaal** om zelf mee aan de slag te gaan.

Heb je nood aan meer informatie over gender of aan praktische tips hoe je je bestaand lesmateriaal genderbewust kan overbrengen? Neem dan zeker een kijkje in de [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) van RoSa vzw.

Gender en genderbewustzijn

Gender wordt vaak als paraplu-term gebruikt en krijgt daardoor heel wat verschillende betekenissen toegewezen. Ook termen zoals genderexpressie en genderidentiteit zorgen soms voor verwarring. We lichten hieronder kort toe wat deze begrippen inhouden, hoe gender werkt en wat genderbewustzijn is. Als je meer wil lezen, bekijk dan zeker pagina's 6 tot en met 16 van RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#).

Wat is gender?

Gender is het sociale geslacht dat iemand krijgt toegekend. Het zijn de maatschappelijke ideeën, sociale normen en verwachtingen die een maatschappij heeft over vrouwelijkheid en mannelijkheid. Gender is geen vaststaand gegeven: de invulling ervan evolueert doorheen de tijd. Zo was roze honderd jaar geleden bijvoorbeeld de typische 'jongenskleur' en blauw de typische 'meisjeskleur', terwijl dat vandaag precies omgekeerd is. Daarnaast is gender ook plaats- en contextgebonden: 'een man zijn' kan een andere invulling krijgen in de sportclub dan in het gezin. Gender beïnvloedt de ordening van de samenleving en heeft daardoor een impact op iedereen.

Sekse is het biologische geslacht: bij de geboorte krijgen mensen een sekse toegekend op basis van uitwendige geslachtskenmerken (bv. penis of vulva). Maar ook (de samenhang van) inwendige geslachtskenmerken (bv. testikels of eierstokken), genen (geslachtschromosomen X en Y) en geslachts-hormonen (bv. testosteron en oestrogeen) spelen een rol. Zo kan het zijn dat iemands sekse niet uitsluitend vrouwelijk of mannelijk is, maar interseks kenmerken vertoont. Surf naar [Interseks Vlaanderen](#) of bekijk [dit korte filmpje](#) om er meer over te weten. Op vlak van sekse bestaat er dus een grote diversiteit die – in tegenstelling tot gender – van nature statisch is: vrouwelijke, interseks en mannelijke biologische kenmerken zien er namelijk hetzelfde uit als 1000 jaar geleden.

Genderidentiteit verwijst naar de individuele beleving van gender. Het omschrijft hoe mensen zich voelen en identificeren in relatie tot wat hen biologisch is meegegeven en wat er sociaal gezien van hen wordt verwacht. Er bestaat een grote diversiteit aan genderidentiteiten: denk maar aan een transgender man, een non-binair persoon of een cisgender vrouw. Iemands genderidentiteit kan zowel veranderlijk als onveranderlijk zijn doorheen diens levensloop.

Genderexpressie heeft betrekking op hoe mensen (wel of niet) uiting geven aan hun genderidentiteit en is wat de buitenwereld te zien krijgt: kleding, haarstijl, make-up, stemgebruik, lichaamstaal, enzovoort. Je genderexpressie kan anders zijn in verschillende contexten en wordt beïnvloed door heersende gendernormen. Omwille van die gendernormen denken we vaak uit iemands genderexpressie te kunnen afleiden wat diens sekse, genderidentiteit of romantische en seksuele oriëntatie is. Maar hoe iemand zich presenteert aan de wereld zegt niet per se iets over hoe die persoon zich voelt of identificeert, noch over diens biologische kenmerken.

Romantische en seksuele oriëntatie wordt bepaald door de romantische aantrekking (op wie je verliefd wordt) en de seksuele aantrekking (door wie je seksueel opgewonden voelt), en die twee kunnen wel of niet samenvallen. Ook op vlak van romantische en seksuele oriëntatie bestaat er een grote diversiteit (bv. biseksualiteit, asexualiteit, heteroseksualiteit, ...).

Wil je meer weten over genderidentiteit, genderexpressie of romantische en seksuele oriëntatie? Surf dan naar [Cavaria](#), [Transgender infopunt](#) of [Lumi](#).

Hoe werkt gender?

Gender is een socialisatieproces: we leren op basis van interacties met anderen welk gedrag gewenst en ongewenst is. Dat socialisatieproces gebeurt doorgaans onbewust en impliciet, en wordt in grote mate beïnvloed door maatschappelijke verwachtingen rond mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het geeft bovendien aanleiding tot genderstereotypen: veralgemeningen, soms karikaturale, van een hele groep mensen op basis van gender. Genderstereotypen kunnen inhoudelijk negatief zijn (bv. 'vrouwen hebben geen technisch inzicht' of 'mannen zijn niet zorgzaam') of inhoudelijk positief (bv. 'mannen zijn goede leiders' of 'vrouwen zijn goede zorgfiguren'), maar hebben in ieder geval een negatieve impact. Hoe meer waarde we namelijk hechten aan genderstereotypen, hoe meer we bepaalde eigenschappen *uitsluitend* met een bepaalde groep associëren en daardoor minder van (een) andere groep(en) verwachten. Daarnaast ervaren jongeren veel stress wanneer ze het gevoel hebben dat ze buiten de stereotiepe genderhokjes vallen, wat kan leiden tot een lager zelfvertrouwen, een lager welbevinden en slechtere schoolprestaties. Bovendien zorgt gender ervoor dat jongeren gemakkelijker keuzes maken op basis van 'wat er van hen verwacht wordt', in plaats van op basis van hun eigen interesses en talenten.

Deze videofragmenten uit De Grote Gendershow lichten bovenstaande concepten toe:

- [Bieke Purnelle legt uit wat gender is](#)
- [Myriam Halimi en Ciska Hoet over genderstereotypen](#)
- [Stereotypen rond mannelijkheid](#)

Gender heeft een impact op iedereen: het bepaalt mee je positie in de maatschappij en dus ook of je in bepaalde contexten in meerdere of mindere mate geprivilegieerd bent of gediscrimineerd wordt. Gender staat echter niet op zichzelf, maar werkt in interactie met andere identiteitskenmerken zoals je gezondheidsstatus, huidskleur, leeftijd, etnische achtergrond, opleidingsniveau, thuistaal, sociaal-economische klasse of verblijfsstatus. Dit principe wordt kruispuntdenken of intersectionaliteit genoemd. Zo is de kans groter dat een zwarte vrouw uit de arbeidersklasse in België op meer maatschappelijke drempels botst dan een witte man uit de middenklasse, wiens ervaringen met privileges en discriminatie dan weer niet te vergelijken zijn met die van een zwarte, anderstalige, biseksuele, transgender vrouw met een fysieke beperking. Lees er meer over op RoSa's [webpagina over kruispuntdenken](#) of op de website van [Ella.vzw](#), het kenniscentrum voor gender en etniciteit.

Wat is genderbewustzijn?

Genderbewustzijn betekent dat je in de praktijk rekening houdt met biologische verschillen en heersende gendernormen. Zo'n praktijk kan per definitie nooit neutraal zijn – en dus ook niet genderneutraal – omdat iedereen gevormd is door eigen waarden en normen, eigen ervaringen, politieke en eventuele religieuze overtuigingen, enzovoort. Genderbewustzijn gaat om het (h)erkennen van genderstereotypen en de impact die ze hebben. Het gaat om een voortdurend leerproces waarin je je eigen opvattingen over gender in vraag stelt, niet om een specifiek of definitief eindresultaat. Genderbewust is dus niet hetzelfde als genderneutraal: genderneutraal verwijst naar objecten die los staan van sociale verwachtingen rond vrouwelijkheid en mannelijkheid, zoals kledij waar men geen aparte 'jongenscollectie' van een 'meisjescollectie' onderscheidt. Genderneutraal negeert dus biologische verschillen, terwijl genderbewustzijn net rekening houdt met die biologische verschillen en met maatschappelijke ideeën rond gender.

Genderbewust lesgeven houdt in dat je genderstereotypen in vraag stelt en ze niet voortdurend reproduceert. Dat kan bijvoorbeeld door je bestaande lesmateriaal op een genderbewuste manier over te brengen: pagina's 18 tot 31 van RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) zetten je daarbij op weg met heel wat praktische en concrete tips. Daarnaast kan je het met jongeren over gender hebben. Daar speelt dit lessenpakket op in met verschillende activiteiten – op maat van jongeren – voor zowel binnen als buiten de klas.

Zo gebruik je dit lessenpakket

Activiteiten

Wat houden de activiteiten in?

Elke activiteit gaat over een ander aspect van gender zoals genderstereotypen, genderongelijkheid of kruispuntdenken. De beschrijving van elke activiteit is op een vergelijkbare manier opgebouwd en bevat de volgende onderdelen:

- het **materiaal** dat je nodig hebt: eventuele werkbladen of infoches vind je achteraan dit lessenpakket gebundeld terug op pagina's 34-46
- de **duur** van de activiteit
LET OP! De duur van een activiteit hangt af van verschillende factoren zoals de grootte van je groep, de voorkennis van de leerlingen, hun interesse in en ervaringen met gender, enzovoort. De activiteiten kunnen dus wat korter of langer uitvallen dan voorzien.
- het **doel** van de activiteit
- het **opzet** van de activiteit, inclusief prikkelende vragen voor een nagesprek
- verschillende **manieren om te differentiëren**
- **tips** voor een goed verloop van de activiteit
- bijkomende **informatie**

Met wie kan je de activiteiten doen?

De moeilijkheidsgraad van elke activiteit wordt telkens weergegeven door het aantal sterren naast de titel. Deze inschatting is gebaseerd op hoeveel voorkennis leerlingen nodig hebben, hoe abstract ze kunnen nadenken en welke mate van zelfstandigheid de activiteit vereist. Eén ster betekent dat de activiteit weinig voorkennis vereist, dat de oefening vrij concreet is en dat leerlingen niet volledig zelfstandig aan de slag moeten. Dat soort activiteiten zijn geschikt voor leerlingen vanaf twaalf jaar. Drie sterren wijzen op een activiteit waarvoor wat voorkennis vereist is, waarbij leerlingen

uitgedaagd worden om te reflecteren over abstracte concepten, en waarmee ze zelfstandig aan de slag gaan. Schat je groep op voorhand in om te bepalen welke activiteit(en) je doet en hoe je wil differentiëren.

Hoe pak je de activiteiten aan?

Je kan ervoor kiezen om één activiteit uit te voeren of er verschillende na elkaar te plannen, bijvoorbeeld in de vorm van een lessenreeks of rode draad doorheen een schooljaar, trimester of projectweek. In welke volgorde je de activiteiten doet, is niet van belang. Wel raden we aan om bij het begin van zo'n reeks te starten met de activiteit *Wat is gender (niet)?* op pagina's 12-13. De activiteit *Ijsbreker* uit RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) (pagina's 34-36) kan bovendien helpen om je groep in te schatten en het thema gender op een laagdrempelige manier te introduceren.

De impact van een activiteit zal het grootst zijn wanneer die aansluit bij je lesthema's. Zo kan je bijvoorbeeld tijdens een les over de evolutie van mensen- of vrouwenrechten kiezen voor de activiteit *Een intro tot feminisme*. Laat je creativiteit de vrije loop en ga op zoek naar verbanden tussen je lesinhoud en de activiteiten. Je kan de activiteiten bovendien aan heel wat onderwijsdoelen koppelen. Denk maar aan de vaardigheid *begrijpend lezen* wanneer de leerlingen informatie uit een tekst moeten filteren, aan *digitale competenties* bij activiteiten waar leerlingen zelf kritisch op zoek leren gaan naar informatie op het internet, aan *burgerschap* bij activiteiten over diversiteit, discriminatie of mensenrechten, en aan *historisch bewustzijn* bij activiteiten met een geschiedkundig perspectief. Als je onvoldoende tijd hebt voor een volledige activiteit, kan je ook met de afzonderlijke bronnen of onderdelen van een activiteit aan de slag.

Verschillende gesprekstechnieken voor een nagesprek

Het belangrijkste doel van een nagesprek is om leerlingen te laten reflecteren en hun inzichten met elkaar te laten delen. Dat kan je op verschillende manieren aanpakken. Hieronder lijsten we een aantal suggesties op, maar het belangrijkste is dat de gesprekstechniek past bij jouw leerlingen en hun groepsdynamiek. Als je bijvoorbeeld een creatieve groep hebt, is een dito gesprekstechniek vermoedelijk een goede keuze. Hou bovendien in je achterhoofd dat het afwisselen van individuele rustmomenten met collectieve beweging een meerwaarde kan bieden.

KRINGGESPREK

Bij een klassiek kringgesprek zit elke leerling in een kring (zodat iedereen elkaar kan zien) en kan iedereen het woord nemen. Hiervoor is het belangrijk dat de leerlingen bereid zijn om naar elkaar te luisteren. Je kan zo'n kringgesprek ook meer structuur geven:

- Een leerling krijgt pas het woord wanneer die wordt aangeduid door de leerkracht.
- De leerkracht laat iedereen één voor één aan het woord.
- Alle leerlingen schrijven kort op wat ze willen zeggen en lichten dat nadien mondeling toe.
- Voor ze in een kring gaan zitten, overleggen alle leerlingen met hun buur wat ze aan het gesprek willen toevoegen. Nadien wordt het kringgesprek gevoerd door de verschillende duo's.

IN KLEINE GROEPJES

Verdeel de leerlingen in kleine groepjes en laat hen een gesprek of discussie voeren. Je kan nadien een terugkoppeling doen in de grote groep, maar dat is niet per se nodig als alle leerlingen net een constructief en zinvol gesprek hebben gevoerd.

DE AFGEVAARDIGDE

Verdeel de leerlingen in kleine groepjes en vraag hen om een antwoord te formuleren op een vraag. Elk groepje kiest nadien één afgevaardigde die hun collectieve antwoord terugkoppelt naar de grote groep. Eventueel kunnen de afgevaardigden nadien verder in gesprek gaan met elkaar, maar zorg er dan voor dat alle leerlingen betrokken blijven.

OP WANDEL

Laat de leerlingen per twee (maximum per drie) op wandel gaan om een vraag te bespreken. Spreek op voorhand af wanneer iedereen terug in de klas wordt verwacht. Kies zelf of je achteraf terugkoppelt naar de grote groep of niet. Deze gesprekstechniek is een goede optie wanneer niet iedereen het klaslokaal ervaart als een veilige omgeving of wanneer je merkt dat de leerlingen nood hebben aan wat beweging of frisse lucht, wat bevorderlijk kan zijn voor een goed gesprek.

SPEEDDATE

De leerlingen zitten in twee cirkels (een binnen- en een buitencirkel) zodat ze per twee tegenover elkaar zitten. Bij een klas met een oneven aantal leerlingen, zal er één groepje met drie zijn. Laat elk duo dezelfde vraag kort bespreken. Nadien schuiven alle leerlingen uit de buitencirkel één stoel op naar links, terwijl de binnencirkel blijft zitten. Zo ontstaan er nieuwe duo's. Herhaal dit voor het aantal vragen dat je wil bespreken. Kies zelf of je als leerkracht in één van de cirkels gaat zitten (en dus ook gesprekken voert) of niet.

BLACKBOX

Stel een vraag en laat elke leerling een antwoord noteren op een stukje papier. Geef mee dat de antwoorden – behalve eventueel ongepaste reacties – zullen worden voorgelezen. Als iedereen klaar is met schrijven, vouwen de leerlingen het papier op en stoppen ze het in een doos in het midden van het lokaal. Nadien leest de leerkracht de antwoorden voor (doe dat enkel met de antwoorden die voor niemand kwetsend zijn). Deze techniek zorgt voor anonimiteit, maar is door het schriftelijke aspect minder geschikt om complexe vraagstukken te bespreken.

FLAPPENRACE

Schrijf op flappen, blanco posters of grote papieren verschillende vragen die je met de klas wil bespreken. Verspreid de flappen doorheen het lokaal en geef de leerlingen een aantal minuten de tijd om op elke flap een antwoord te schrijven. Geef hen de instructie om allemaal op dezelfde manier te schrijven (bv. in drukletters) en met hetzelfde schrijfmateriaal (bv. een blauwe balpen). Geef de leerlingen voldoende ruimte: het is niet nodig om te weten wie wat noteert. Nadien overloop je de antwoorden in de grote groep. Ook deze techniek is minder gepast voor complexere vragen vanwege het schriftelijke karakter.

VISUEEL

Stel de leerlingen een ja-nee-vraag en laat ze op een visuele manier antwoorden: door een plaats in de ruimte in te nemen (bv. rechts is 'ja', links is 'nee'), door iets in de lucht te steken (bv. een pen in de lucht steken is 'ja', een boek in de lucht steken is 'nee'), enzovoort. Ga nadien op zoek naar nuance door leerlingen van beide standpunten het woord te geven en hen met elkaar in gesprek te laten gaan. Zorg ervoor dat dit gesprek respectvol verloopt en er naar elk standpunt wordt geluisterd.

DIGITAAL

Er zijn verschillende digitale middelen die je in de klas kan gebruiken. Een voorwaarde voor deze gesprekstechniek is dat elke leerling toegang heeft tot een laptop, pc of tablet met internetverbinding. Je kan bijvoorbeeld op voorhand een quiz maken met [Kahoot](#): de leerlingen kunnen de quizvragen dan digitaal beantwoorden, waarna hun antwoorden anoniem worden weergegeven op het scherm van de leerkracht.

INDIVIDUELE REFLECTIE

Laat leerlingen individueel reflecteren door hen iets te laten schrijven, tekenen, schilderen, knutselen, enzovoort. Zorg voor de nodige stilte. Deze techniek bouwt een individueel rustmoment in en geeft leerlingen de kans om zichzelf creatief te uiten.

Vijf tips voor je aan de slag gaat

Leg de lat niet te hoog

Vertrek bij de activiteiten niet vanuit een ideale situatie, wel vanuit de huidige situatie van de leerlingen en van jezelf. Wees daarbij realistisch: verwacht geen snelle, zichtbare doorbraken en heb geduld. Genderbewust lesgeven gaat over het planten van zaadjes, niet over snelle winsten. Hou steeds in je achterhoofd dat genderbewustzijn geen definitief eindresultaat is, maar een voortdurend leerproces.

Benadruk dat meningen kunnen veranderen

Veel leerlingen vinden het niet gemakkelijk om te voelen of te delen dat ze na een discussie of een gesprek van mening zijn veranderd. Toch is net dat een grote meerwaarde. Maak op voorhand duidelijk dat het oké is om van mening te veranderen en vraag achteraf niet 'of je mening is veranderd', maar wel 'hoe je mening is veranderd'.

Behandel gender niet eenzijdig

Geef tijdens de activiteiten evenveel aandacht aan vrouwelijkheid als aan mannelijkheid. Spreek bijvoorbeeld niet enkel over het tekort aan vrouwelijke directeurs, maar ook over het tekort aan mannelijke kleuterleerkrachten. Zo spreek je iedereen aan en maak je duidelijk dat gender een effect heeft op iedereen, ongeacht sekse of genderidentiteit. Een intersectionele benadering van gender is evenzeer aangewezen: betrek andere identiteitskenmerken zoals huidskleur, thuistaal, sociaal-economische status, enzovoort, want ook die aspecten structureren onze samenleving en beïnvloeden de kansen die we krijgen.

Maak gender concreet

Praten over gender als abstract maatschappelijk thema is niet altijd evident. Verlaag de drempel door gender concreet te maken: verbind gender aan zaken uit de onmiddellijke leefwereld van de leerlingen (bv. sociale media, hobby's, ...) of aan de actualiteit die hen rechtstreeks beïnvloedt. Hou daarbij in je achterhoofd dat 'te dichtbij' ook moeilijk kan zijn. Spring daarom voorzichtig om met mogelijk gevoelige onderwerpen of vragen die heftige emoties kunnen losmaken.

Reageer altijd op discriminerende uitspraken

Om de kans op discriminerende uitspraken te verkleinen, is het zinvol om op voorhand afspraken te maken met de leerlingen. [PICKASOLL](#), een tool ontwikkeld door Sensoa, kan daarbij helpen. Als er toch een stereotyperende of discriminerende uitspraak valt, kunnen deze tips helpen:

- **Reageer altijd en stel duidelijke grenzen** als een uitspraak over de schreef gaat (bv. het homofobe gebruik van 'homo' als scheldwoord). Niet reageren op zulke uitspraken versterkt of veroorzaakt een onveilige sfeer.
- **Grijp terug naar de afspraken** die je aan het begin van de activiteit hebt gemaakt.
- **Stel je empathisch op** tegenover diegenen waar de discriminerende uitspraak over gaat en die er (on)rechtstreeks doelwit van zijn.
- **Corrigeer** foute informatie en kwalijke vergelijkingen.
- **Ga op zoek naar de achterliggende reden(en)** van een uitspraak door onderzoekend en nieuwsgierig te reageren (vraag door!). Hou er rekening mee dat discriminatie kan voortkomen uit angst voor bijvoorbeeld (snelle) veranderingen.

- **Ga op zoek naar andere meningen:** discriminerende uitspraken komen vaak slechts van enkele leerlingen en niet vanuit de hele klas. Probeer ook leerlingen met een andere mening te betrekken en aan het woord te laten. Wees je er daarbij van bewust dat het jouw verantwoordelijkheid is als leerkracht om discriminatie of kwetsende uitspraken publiekelijk af te keuren; het is niet de bedoeling dat leerlingen met een andere mening dat moeten doen.

Merk je dat je eerst aan andere vaardigheden, zoals luistervaardigheden of empathie, moet werken voor je aan de slag kan rond gender? Neem dan zeker een kijkje op [KlasCement](#) voor inspirerende werkvormen rond bijvoorbeeld geweldloze of empathische communicatie of vraag hierover een vorming aan (zie pagina 45 in RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) voor een overzicht van vormingsorganisaties).

Activiteiten

OVERZICHT

PAGINA

- 12 Wat is gender (niet)?
- 14 Ervaringen met gender
- 16 Kruispuntdenken
- 18 Genderstereotypen
- 20 Genderongelijkheid
- 22 Stellingenspel
- 24 Een intro tot feminisme
- 26 Feministische rolmodellen en vrouwelijke pioniers
- 28 Literatuur over gender en feminisme
- 30 De Grote Gendershow

MOEILIKHEIDSGRAAD VAN ELKE ACTIVITEIT

Een **concrete activiteit** waarvoor de leerlingen **geen voorkennis** nodig hebben en ze **niet helemaal zelfstandig** aan de slag moeten.

Een activiteit over een **iets abstracter thema** waarvoor de leerlingen **weinig voorkennis** nodig hebben en ze **niet helemaal zelfstandig** aan de slag moeten.

Een activiteit over een (maatschappelijk) **abstract thema** waarvoor de leerlingen al **wat voorkennis** nodig hebben en ze **zelfstandig** aan de slag gaan.

Wat is gender (niet)?

MATERIAAL

- pen en papier
- per duo een laptop, pc of tablet met internetverbinding
- een bord of blanco posters
- geprinte werkbladen 'Wat is gender (niet)?' (één per duo): zie bijlage 1 op pagina 35

DUUR

40 minuten

DOEL

Leerlingen leren wat gender is en hoe gender, sekse, genderidentiteit, genderexpressie en romantische en seksuele oriëntatie van elkaar verschillen.

OPZET

DEEL EEN

Verdeel de leerlingen in duo's en laat elk duo een korte definitie opzoeken van de begrippen sekse, gender, genderidentiteit, genderexpressie en romantische en seksuele oriëntatie. Laat hen ook opschrijven waar ze die info vandaan hebben gehaald. Als iedereen daarmee klaar is, zet je elk duo samen met een ander duo om hun definities met elkaar te vergelijken: laat hen een compromis zoeken zodat ze voor elke term tot een gezamenlijke definitie komen. Geef elk groepje van vier nadien de kans om hun definitie van sekse – dat concept is het minst abstract – voor te stellen aan de klas. Schrijf de definities op het bord of op een blanco poster. Doe nadien hetzelfde voor gender en daarna voor de overige termen. Correcte definities kan je terugvinden in de begrippenlijst op pagina 33 van deze bundel.

DEEL TWEE

Laat de leerlingen terugkeren naar hun initiële duo's en geef elk duo een uitgeprint werkblad (zie pagina 35). Ga na of iedereen elk woord kent en geef zo nodig extra uitleg. Vraag de leerlingen om aan te duiden of de woorden en zinnen op het werkblad betrekking hebben op gender, sekse, genderidentiteit, genderexpressie of romantische en seksuele oriëntatie. Verbeter de antwoorden klassikaal:

- Opgaven 3, 7 en 13 gaan over gender.
- Opgaven 2, 6 en 15 gaan over sekse.
- Opgaven 4, 9 en 11 gaan over genderidentiteit.
- Opgaven 1, 8 en 14 gaan over genderexpressie.
- Opgaven 5, 10 en 12 gaan over romantische en seksuele oriëntatie.

NAGESPREK

- Begrijp je wat de vijf begrippen willen zeggen en hoe ze van elkaar verschillen?
- Had je voordien al eens van deze begrippen gehoord? Wat heb je bijgeleerd?
- Waar heb je de informatie gevonden? Was het moeilijk om juiste informatie te vinden?
- Hoe moeilijk was het om de definities van elk duo samen te leggen? Was er een groot verschil of waren ze gelijkaardig?
- Was het moeilijk om de verschillende woorden en zinnen op het werkblad in de juiste categorie te plaatsen? Over welke twijfelde je?

DIFFERENTIATIE

- Laat de leerlingen bij het eerste deel van de activiteit minstens drie verschillende bronnen per begrip raadplegen.
- Geef de leerlingen het werkblad niet mee, maar laat ze in het tweede deel van de activiteit zelf op zoek gaan naar minstens vijf voorbeelden bij elk begrip. Geef mee dat de voorbeelden algemeen, vanuit hun eigen omgeving of op persoonlijke ervaring gebaseerd mogen zijn.

TIPS

- Hou voldoende tempo in het klassikaal overlopen van de definities, maar neem genoeg tijd om er nadien bij stil te staan. Zorg ervoor dat elk van de vijf concepten duidelijk is en ga na of er nog vragen zijn.
- Als de leerlingen nog niet echt vertrouwd zijn met zelfstandige zoekopdrachten, kan je hen richtlijnen meegeven over welke websites ze beter wel of niet bezoeken in kader van deze opdracht. Op pagina 42 van RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) vind je een lijst van betrouwbare en informatieve bronnen.

BIJKOMENDE INFORMATIE

- Het korte videofragment [Bieke Purnelle legt uit wat gender is](#) uit De Grote Gendershow kan je gebruiken om het concept gender te duiden.
- In RoSa's [inhoudelijk dossier over gender](#) vind je meer informatie over wat gender (niet) is en wat gender te maken heeft met feminisme.

Ervaringen met gender

MATERIAAL

- computer en projector
- geprint werkblad 'Welke invloed heeft gender op jou?' (één per leerling): zie bijlage 2 op pagina 36
- stoelen: je hebt één stoel minder nodig dan het aantal deelnemers

DUUR

30 minuten

DOEL

Leerlingen leren wat gender is en denken na over de impact van gender op hun eigen leven.

OPZET

Projecteer [dit korte filmpje](#) waarin RoSa-directeur Bieke Purnelle uitlegt wat gender is. Bespreek dit achteraf kort aan de hand van de vragen uit de video: 'Hoe verwachten we dat vrouwen en mannen zich in het openbaar gedragen?' en 'Welke sporten vinden we geschikt voor meisjes en jongens?'. Verduidelijk wat gender is (zie de begrippenlijst op pagina 33). Geef elke leerling nadien een werkblad. Hierop moeten ze vijf situaties of momenten noteren waarbij ze in hun eigen leven te maken kregen met gender. Je kan deze denkoefening ook per twee, in kleine groepjes of klassikaal doen. Enkele voorbeelden:

- 'Ik zou niet aan ballet doen als ik een jongen was.'
- 'Ik heb niet voor een bepaalde studierichting gekozen (bv. humane wetenschappen, sport, haartooi, ...) omdat ik daar zo goed als het enige meisje/de enige jongen zou zijn geweest.'
- 'Ik mag enkel in een jurk naar familiefeesten gaan, terwijl ik liever een broek draag.'
- 'Ik droom ervan om kapper (of loodgieter) te worden, maar mijn ouders vinden dat dit beroep niet bij mij past omdat ik een jongen (of meisje) ben.'
- 'Ik werd al eens uitgelachen omdat anderen vonden dat mijn kledij niet bij mijn sekse pastte.'
- 'Na een feestje moet ik vroeger thuis zijn dan mijn broer/mijn mannelijke leeftijdsgenoten/mannelijke familieleden/... omdat ik een meisje ben.'

Als iedereen daarmee klaar is, laat je alle leerlingen plaatsnemen in een kring. De stoel van één leerling wordt uit de kring gehaald: die persoon staat recht en leest één van diens vijf momenten of situaties voor. Iedereen die zich hierin herkent of hetzelfde heeft opgeschreven, gaat rechtop staan en probeert zo snel mogelijk op een andere lege stoel te gaan zitten. Ondertussen probeert de leerling zonder stoel zelf ook een lege stoel te vinden. Diegene die geen stoel kan bemachtigen, leest nu een eigen ervaring voor. Ga zo door tot je voldoende diverse ervaringen hebt verzameld voor het nagesprek.

NAGESPREK

- Zijn de antwoorden van de andere leerlingen herkenbaar? Indien ja: hoe komt het dat veel van ons dezelfde ervaringen hebben met gender?
- Beeld je in dat je met een andere sekse geboren zou zijn, zou je dan andere hobby's of een ander droomberoep hebben? Hoe komt dat?
- Merk je soms dat jij anders wordt behandeld in vergelijking met iemand met een andere sekse (bv. thuis, op school, in de sportclub, ...)? Hoe komt dat?

DIFFERENTIATIE

- Maak het spel met de stoelen uitdagender: geef mee dat de leerlingen niet op de lege stoel van hun buur mogen gaan zitten, maar een andere moeten zoeken.
- Geef het werkblad met de vragen niet mee, maar laat leerlingen zelfstandig nadenken over momenten of situaties waarbij gender hen heeft beïnvloed.

TIPS

- Zorg voor voldoende ruimte zodat je er een actief spel van kan maken.
- Het is niet erg als eenzelfde leerling een paar keer een ervaring moet voorlezen en een andere leerling geen enkele keer. Zorg er wel voor dat iedereen voldoende aan het woord kan komen tijdens het nagesprek.
- Maak duidelijk dat leerlingen niets hoeven te delen waar ze zich oncomfortabel bij voelen.

BIJKOMENDE INFORMATIE

- Meer info over gender kan je terugvinden in RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#) op pagina's 6 tot 16.
- In Rosa's [inhoudelijk dossier over gender](#) vind je meer informatie over wat gender (niet) is en wat gender te maken heeft met feminisme.

Kruispuntdenken

MATERIAAL

- computer en projector
- een bord of blanco posters
- eventueel: per groepje een laptop, pc of tablet met internetverbinding

DUUR

40 minuten

DOEL

Leerlingen leren wat de concepten 'kruispuntdenken', 'privileges' en 'discriminatie' inhouden. Ze leren hoe gender onze maatschappelijke positie beïnvloedt en interageert met andere identiteitskenmerken.

OPZET

Verdeel de klas in drie groepen: laat één groep brainstormen (en eventueel informatie opzoeken) over het concept 'privilege', een andere groep over 'discriminatie' en de laatste groep over 'kruispuntdenken'. Wanneer elk groepje daarmee klaar is, leggen ze hun concept uit aan de rest van de klas. Ga na of de begrippen helder zijn en verduidelijk waar nodig (in de begrippenlijst op pagina 33 vind je een definitie van elk concept). Sta bij het begrip 'kruispuntdenken' stil bij de verschillende identiteitskenmerken die van belang zijn (zie afbeelding 1) en bespreek deze kort met de leerlingen. Leg daarbij de nadruk op het contextuele aspect: niet in alle situaties leiden dezelfde identiteitskenmerken tot dezelfde verhoogde kans op discriminatie of privileges. Maak bovendien duidelijk dat elk identiteitskenmerk dat afwijkt van de norm resulteert namelijk dikwijls in minder drempels, en betekent dus meer privilege.

Afbeelding 1: verschillende diversiteitsfactoren

Bron: <https://www.movisie.nl/artikel/diversiteitsfactoren-uitsluiting>

Projecteer nadien de eerste fiche van bijlage 3 (zie pagina's 37-38). Geef elk groepje even de tijd om het korte verhaal op de fiche te lezen en laat hen nadenken over de volgende vragen:

- Op welke manier komt discriminatie tot uiting in het verhaal?
- Op basis van welke identiteitskenmerken wordt er gediscrimineerd?
- Wat zijn – in de context van het verhaal – de normen van deze identiteitskenmerken die je privileges kunnen opleveren?

Bespreek de antwoorden van de groepjes klassikaal. Gebruik daarvoor de oplossingsleutel – die projecteer je niet – die je bij elke fiche terugvindt.

NAGESPREK

- Kende je de begrippen 'discriminatie', 'privilege' en 'kruispuntdenken' al?
- Vond je het moeilijk om de identiteitskenmerken te identificeren die in het verhaal voor discriminatie zorgen?
- Zijn deze voorbeelden volgens jou realistisch of niet echt?
- Denk je nog aan andere situaties waarbij bepaalde identiteitskenmerken of een combinatie ervan kunnen leiden tot discriminatie? En tot privileges?
- Wat kan je doen als iemand in jouw omgeving gediscrimineerd wordt?

DIFFERENTIATIE

- Laat leerlingen nadenken over de norm van andere identiteitskenmerken die niet aan bod kwamen op de fiches: laat hen noteren op basis van welke (combinatie van) identiteitskenmerken je in België privileges kan ervaren.
- Vervang de fiches van bijlage 3 door het verhaal van Alexander uit bijlage 4 (zie pagina 39). Ga met de leerlingen op zoek naar antwoorden op de bijhorende vragen.

TIPS

- Je kan ter inspiratie [afbeelding 1: verschillende diversiteitsfactoren](#) projecteren wanneer de leerlingen aan het werk zijn met de fiches.
- Het bespreken van privileges kan weerstand oproepen. Maak duidelijk dat het niet de bedoeling is om iemand schuldgevoelens aan te praten over diens privileges, wel om dat bespreekbaar te maken.

BIJKOMENDE INFORMATIE

- In RoSa's [inhoudelijk dossier over intersectionaliteit](#) kan je meer lezen over kruispuntdenken.
- [Ella.vzw](#) is het kenniscentrum van gender en etniciteit. Op hun website vind je onder andere [een handleiding over intersectioneel denken](#).

Genderstereotypen

MATERIAAL

- computer en projector
- bord of blanco posters

DUUR

25 minuten

DOEL

Leerlingen leren wat genderstereotypen zijn en leren ze te herkennen in mediaberichten.

OPZET

DEEL EEN

Projecteer [dit korte videofragment](#) uit De Grote Gendershow waarin Ciska Hoet en Myriam Halimi van RoSa vzw uitleggen wat genderstereotypen zijn. Verduidelijk nadien de definitie van genderstereotypen (zie de begrippenlijst op pagina 33). Vraag de leerlingen welke genderstereotypen zij kennen en schrijf die op het bord of op een blanco poster. Zorg ervoor dat de klas minstens vijftien verschillende genderstereotypen verzamelt die zowel over vrouwelijkheid als over mannelijkheid gaan.

DEEL TWEE

Projecteer dia één tot en met negen van [deze presentatie](#). De presentatie bevat nieuwsberichten en reclamebeelden waarin stereotiepe ideeën over vrouwelijkheid en mannelijkheid aan bod komen. Stel bij elke dia de volgende vragen en laat de leerlingen er klassikaal of in kleine groepjes over nadenken:

- Wat zie je?
- Is het bericht gericht op/gaat het bericht over vrouwen of mannen? Waaraan zie je dat?
- Op welke genderstereotiepe ideeën speelt het bericht in?

In de sprekersnotities kan je bij elke dia terugvinden welke genderstereotypen RoSa vzw in de nieuwsberichten ziet. Deze info toon je niet aan de leerlingen, maar kan je zelf gebruiken als referentie bij deze opdracht.

NAGESPREK

- Kende iedereen deze genderstereotypen al? Zo ja, vanwaar?
- Werd je zelf al eens geconfronteerd met genderstereotypen? Heb je al eens druk ervaren om je als een 'typisch meisje' of een 'typische jongen' te gedragen?
- Stel dat deze oefening honderd jaar geleden werd gedaan: zouden dezelfde genderstereotypen naar boven komen of zouden die er anders uitzien?
- Zijn de nieuwsberichten of sociale mediaprofielen die je volgt vaak genderstereotiep? Welk effect heeft dat op jou of op je leeftijdsgenoten?
- Hoe ga jij ermee om als je geconfronteerd wordt met genderstereotiepe verwachtingen waar je je niet goed bij voelt?

DIFFERENTIATIE

- Laat ook dia's tien en elf van de presentatie zien. Hier komen genderstereotypen subtieler aan bod: ze zijn dus moeilijker te herkennen.
- Laat leerlingen de nieuwsberichten anders formuleren of anders in beeld brengen zodat ze geen (gender)stereotiepe ideeën meer bevatten. Vraag hen vervolgens om hun alternatieven aan elkaar voor te stellen.

TIP

Je kan het tweede deel van de activiteit competitief maken: verdeel de klas in kleine groepjes en laat ze binnen een bepaalde tijd zo veel mogelijk genderstereotiepe ideeën noteren die ze in de beelden of nieuwsberichten zien.

BIJKOMENDE INFORMATIE

In het [inhoudelijk dossier over gender](#) van RoSa vzw vind je meer informatie over wat gender (niet) is en wat gender te maken heeft met feminisme. Je leest er ook wat genderstereotypen zijn en wat hun impact is.

Genderongelijkheid

MATERIAAL

- pen en papier
- geprinte fiches 'Infiches genderongelijkheid' (één per groepje): zie bijlage 5 op pagina's 40-41

DUUR

30 minuten

DOEL

Leerlingen denken kritisch na over genderongelijkheid in de samenleving en hoe die weggewerkt kan worden.

OPZET

Verdeel de klas in kleine groepjes van vier à vijf leerlingen. Geef elk groepje een andere infofiche mee en geef hen even de tijd om die door te nemen. Ga na of alle info duidelijk is en verhelder waar nodig. Nadien laat je elk groepje nadenken over de volgende vraag: 'Stel dat jullie morgen het kabinet vormen van de minister die bevoegd is voor jullie onderwerp, welke aanbevelingen zouden jullie de minister geven om de ongelijkheid weg te werken?'. Geef hen mee dat ze een onbeperkt budget hebben en geen rekening hoeven te houden met materiële of andere beperkingen. Laat elk groepje minstens drie verschillende aanbevelingen formuleren. Overloop nadien hun adviezen en bespreek.

NAGESPREK

- Was je je al bewust van deze genderongelijkheden?
- Merk je in je eigen leven een invloed van de genderongelijkheden die net aan bod kwamen?
- Kennen jullie nog andere voorbeelden van genderongelijkheid?
- Hoe haalbaar/realistisch zijn de voorstellen om de ongelijkheden te bestrijden?
- Wat kunnen we als individu zelf doen om genderongelijkheid tegen te gaan?

DIFFERENTIATIE

- Laat de infofiches achterwege en vervang die door vier categorieën:

- zorg en arbeid
- relaties en seksualiteit
- opvoeding en onderwijs
- vrije tijd en mentaal welzijn

Hou een klassikale brainstorm en lijst per categorie op welke genderongelijkheden er bestaan (laat je inspireren door de [RoSa-website](#)). Elk groepje kiest nadien één ongelijkheid waarover ze adviezen aan de minister formuleren.

- Wijs elk groepje één van de vier bovenstaande categorieën toe en laat hen zelfstandig nadenken over welke genderongelijkheden er in die categorie bestaan. Elk groepje kiest nadien één onderwerp uit om de opdracht uit te voeren.

TIPS

- Als je wil inzoomen op één specifiek onderwerp, kan je elk groepje rond dezelfde infofiche of dezelfde categorie laten werken. Op die manier kan je de verschillende adviezen vergelijken en kunnen leerlingen elkaar inspireren.
- Als je andere onderwerpen wil bespreken met je klas, neem dan een kijkje op de [RoSa-website](#): elk [inhoudelijk dossier](#) en elke [thematische nieuwsbrief](#) biedt een schat aan informatie en kan je gebruiken als infofiche.

BIJKOMENDE INFORMATIE

Lees meer over de onderwerpen op de infofiches op volgende webpagina's van RoSa vzw:

- [menstruatiearmoede](#)
- [kledingvoorschriften op school](#)
- [gegenderde studiekeuzes](#)
- [victim blaming](#)
- [anticonceptie](#)

Stellingenspel

MATERIAAL

Elke leerling heeft één rood en één groen voorwerp nodig.

DUUR

25 minuten

DOEL

Leerlingen leren welke feiten en fabels er bestaan over mannen en vrouwen.

OPZET

Laat elke leerling één rood en één groen voorwerp zoeken in hun pennenzak, hun boekentas of in de klas. Lees de stellingen uit de bijlage 'Stellingenspel' op pagina's 42-43 voor en laat elke leerling het groene voorwerp in de lucht steken als ze denken dat de stelling juist is, en het rode voorwerp als ze denken dat de stelling fout is. Geef de leerlingen de correcte info mee (die vind je in dezelfde bijlage) en bespreek.

NAGESPREK

- Welke informatie is nieuw voor jou?
- Zijn er feiten die je verrassen of die je niet had verwacht?
- Wat merk je zelf in jouw leven/jouw omgeving van deze feiten en fabels?
- Vind je dat je in deze klas of school anders wordt behandeld op basis van hoe je eruit ziet of welke sekse je hebt? Zo ja, hoe zou de school of de klas dat kunnen vermijden?
- Hoe is je mening veranderd door de stellingen?

DIFFERENTIATIE

- Laat de leerlingen zelf stellingen en antwoorden formuleren en doe daarmee dezelfde opdracht.
- Als de leerlingen naar elkaar kunnen luisteren en elkaars (mogelijk verschillende) mening respecteren, kan je de oefening uitbreiden van feitelijke stellingen naar meningen. Leg hen na de feitelijke stellingen onderstaande standpunten voor: hier geldt een groen voorwerp als 'ik ga akkoord' en een rood voorwerp als 'ik ga niet akkoord'. Voor de standpunten bestaat geen juist of fout antwoord, dus ga op zoek naar nuance in de meningen van de leerlingen.
 - 'Ik voel me soms benadeeld omdat ik geboren ben met een bepaalde sekse.'
 - 'Ik voel me soms bevoordeeld omdat ik geboren ben met een bepaalde sekse.'
 - 'Ik vind mezelf een feminist.'
 - 'Ik heb al eens over iemand geroddeld omdat die niet binnen het stereotiepe plaatje van 'mannelijk' of 'vrouwelijk' pastte.'
 - 'Ik heb iemand al eens aangesproken omdat die niet binnen het stereotiepe plaatje van 'vrouwelijk' of 'mannelijk' pastte.'
 - 'Ik vind dat iedereen zichzelf moet kunnen zijn.'
 - 'Ik vind dat iedereen zichzelf moet kunnen uiten zoals die wil.'
 - 'Ik heb al eens gekke reacties gekregen omdat ik iets deed (een hobby had, een interesse had, ...) dat niet stereotiep was voor mijn sekse.'
 - 'Bij ons thuis draagt iedereen evenveel bij aan het huishouden en aan de zorg voor elkaar.'

- ‘Ik vind genderstereotypen te nauw en beklemmend.’
- ‘Ik vind dat vrouwen meer benadeeld zijn door gendernormen dan mannen.’
- ...

TIP

Je kan meer beweging in de activiteit brengen door de leerlingen een kant in de klas te laten kiezen (bv. als je links gaat staan, denk je dat de stelling juist is/ga je akkoord; als je rechts gaat staan, denk je dat de de stelling fout is/ga je niet akkoord).

BIJKOMENDE INFORMATIE

De cijfers in de stellingen dateren uit 2023 of eerder. Onderstaande webpagina’s werden als bron gebruikt en worden regelmatig bijgewerkt:

- stelling 1: [genderverschillen in onderwijsprestaties](#)
- stelling 2, 6 en 10: [genderverschillen in onderwijsparticipatie](#)
- stelling 3: [de loonkloof](#) en [de pensioenkloof](#) tussen mannen en vrouwen in België en [deeltijds werk](#)
- stelling 4: [gegenderde taakverdeling van arbeid en zorg](#)
- stelling 5: [stemrecht voor vrouwen](#)
- stelling 7: [gendergerelateerd geweld](#)
- stelling 8: [de gegenderde impact van de klimaatcrisis](#)
- stelling 9: [het \(mentaal\) welzijn van mannen](#)

Een intro tot feminisme

MATERIAAL

- per groepje een laptop, pc of tablet met internetverbinding
- geprint werkblad 'Intro tot feminisme' (één per sleutelmoment): zie bijlage 7 op pagina's 44-45
- papier en kleurpotloden of stiften

DUUR

40 minuten

DOEL

Leerlingen maken kennis met de rijke geschiedenis van de feministische strijd in België.

OPZET

RoSa vzw onderscheidt verschillende sleutelmomenten in de Belgische geschiedenis van de feministische strijd:

- [1915: het internationale Vrouwenvredecongres Den Haag](#)
- [1948: Stemrecht voor vrouwen](#)
- [1957: De strijd voor gelijk loon](#)
- [1970: Stem Vrouw](#)
- [1970: Dolle Mina op Belgische bodem](#)
- [1972: Eerste Nationale Vrouwendag](#)
- [1973: Anticonceptie vrij](#)
- [1974: Vrouwenhuizen in Vlaanderen](#)
- [1975: Jaar van de Vrouw](#)
- [1976: Huwelijksgoederenrecht](#)
- [1977: Fem-Soc Beweging](#)
- [1981: Vrouwen tegen de Krisis](#)
- [1990: Abortus uit de clandestiniteit](#)

Verdeel de klas in kleine groepjes en wijs elk groepje één of twee sleutelmomenten toe. Geef hen nadien de tijd om zelfstandig aan de slag te gaan met volgende opdrachten:

- Lees de info over jullie sleutelmoment(en) op RoSa's [webpagina over feministische sleutelmomenten](#).
- Vul één werkblad in per sleutelmoment.
- Maak een visuele weergave van jullie sleutelmoment(en): teken bijvoorbeeld waar jullie aan denken bij het sleutelmoment 'Jaar van de Vrouw'.

Ga tussendoor langs bij de verschillende groepjes en help de leerlingen op weg waar nodig.

Breng de klas nadien terug samen en laat hen de verschillende visuele weergaven in een tijdlijn leggen. Overloop de tijdlijn en laat elk groepje kort iets vertellen over hun sleutelmoment(en) aan de hand van hun ingevulde werkblad(en). Verbeter de volgorde van de sleutelmomenten indien nodig en bespreek.

NAGESPREK

- Kende je bepaalde sleutelmomenten al? Welke informatie was nieuw voor jou?
- Ken je de belangrijkste personen van deze gebeurtenissen? Waarom komen de namen van feministische rolmodellen niet vaak voor in geschiedenisboeken denk je?
- Wat voor redenen maken de strijd voor vrouwenrechten en gendergelijkheid vandaag nog steeds bijzonder relevant?

DIFFERENTIATIE

- Laat de werkbladen achterwege en laat leerlingen zelfstandig de belangrijkste info van hun sleutelmoment(en) opschrijven.
- Vraag leerlingen om op zoek te gaan naar voorbeelden uit de actualiteit waarbij men de rechten terugschroeft die op deze sleutelmomenten werden verworven (bv. de afschaffing van het grondwettelijk federaal geldende recht op abortus in de Verenigde Staten). Maak duidelijk dat verworven (vrouwen)rechten niet in steen staan gebeiteld, maar verdedigd moeten worden.

TIPS

- Als je onvoldoende tijd kan vrijmaken voor deze activiteit, bespreek dan een selectie van de sleutelmomenten die het meest relevant zijn voor jouw lesinhoud.
- Je kan een deel van deze activiteit als huiswerk meegeven. Laat in dat geval elke leerling één sleutelmoment voorbereiden en breng de visuele weergaven samen in een tijdlijn in de klas.

Feministische rolmodellen en vrouwelijke pioniers

MATERIAAL

Per duo een laptop, pc of tablet met internetverbinding.

DUUR

30 minuten

DOEL

Leerlingen maken kennis met feministische rolmodellen en vrouwelijke pioniers uit verschillende domeinen en verschillende historische periodes.

OPZET

Verdeel de klas in duo's en wijs elk duo een rolmodel toe (zie hieronder voor laagdrempelige suggesties). Laat hen het profiel van hun rolmodel lezen op RoSa's [Rolmodellen-pagina](#). Geef elk duo de opdracht om twee interessante feiten van hun rolmodel te noteren, maar laat hen er ook één leugen over verzinnen. Geef mee dat de feiten en de leugen niet op praktische informatie betrekking mogen hebben – zoals een woonplaats, geboortedatum of de naam van een partner –, maar op iets opmerkelijks dat die persoon heeft gedaan of verwezenlijkt. Ga intussen rond bij de duo's om na te gaan of elke term uit het profiel duidelijk is en help de leerlingen eventueel op weg.

Wanneer iedereen daarmee klaar is, stelt een eerste duo hun rolmodel kort voor aan de hand van diens naam, historische periode, geboorteland en beroep. Laat hen de twee waarheden en de leugen voorlezen en laat de rest van de klas raden wat de leugen is. Als de anderen het bij het rechte eind hebben, wint de groep. Als de anderen niet raden wat de leugen is, wint het duo. Laat elk duo de oplossing meegeven en laat iedereen aan bod komen.

Suggesties voor laagdrempelige rolmodellen:

- Domein 'Feminisme & vrouwenbeweging': [Harriet Tubman](#), [Huda Sha'arawi](#), [Tarana Burke](#), [Fatima Mernissi](#)
- Domein 'Literatuur': [Petronella Moens](#), [Selma Lagerlöf](#), [Toni Morrison](#), [Chimamanda Ngozi Adichie](#)
- Domein 'Kunst, cultuur & media': [Yoko Ono](#), [Nina Simone](#), [Jameela Jamil](#), [Claude Cahun](#)
- Domein 'Wetenschap & techniek': [Ada Lovelace](#), [Isatou Ceesay](#), [Chien-Shiung Wu](#), [Willy Peers](#)
- Domein 'Reizen, sport & avontuur': [Jeanne Baret](#), [Alfonsina Strada](#), [Yifan Hou](#), [Bethany Hamilton](#)
- Domein 'Politiek': [Nanny of the Maroons](#), [Gabrielle Petit](#), [Bertha von Suttner](#), [Malala Yousafzai](#)

NAGESPREK

- Kende je al één van deze rolmodellen? Zo ja, waarvan kende je die persoon en wat wist je er al over?
- Ken je nog andere personen die belangrijk zijn (geweest) voor de feministische strijd of andere vrouwelijke rolmodellen?
- Waarom was opkomen voor vrouwenrechten belangrijk in België? Om welke redenen is dat nu nog steeds belangrijk denk je?

DIFFERENTIATIE

- Geef de duo's uitdagendere rolmodellen met meer complexe of abstracte ideeën, theorieën of verwezenlijkingen. Enkele suggesties:
 - Domein 'Feminisme & vrouwenbeweging': [Emilie Claeys](#), [Simone De Beauvoir](#), [Angela Davis](#), [Nadya Okamoto](#)
 - Domein 'Literatuur': [Anne Lister](#), [Maya Angelou](#), [Buchi Emecheta](#), [Nawal el Saadawi](#)
 - Domein 'Kunst, cultuur & media': [Artemisia Gentileschi](#), [Chantel Akerman](#), [Cindy Sherman](#), [Hannah Gadsby](#)
 - Domein 'Wetenschap & techniek': [Isala Van Diest](#), [Denis Mukwege](#), [Quarraisha Abdool Karim](#), [Tu Youyou](#)
 - Domein 'Reizen, sport & avontuur': [Fanny Bullock Workman](#), [Willy De Bruyn](#), [Caster Semenya](#), [Marieke Vervoort](#)
 - Domein 'Politiek': [Edith Cavell](#), [Lucie Dejardin](#), [Miet Smet](#), [Alexandria Ocasio-Cortez](#)
- Laat elk duo zelf op zoek gaan naar een feministisch rolmodel of vrouwelijke pionier en er informatie over opzoeken. Doe hiermee dezelfde opdracht.

TIPS

- Kies voor rolmodellen die aansluiten bij jouw vak of lesinhoud.
- Noteer de namen van de rolmodellen op het bord zodat je op het einde van de activiteit een lijst met inspirerende personen hebt.

BIJKOMENDE INFORMATIE

Op de webpagina's van alle rolmodellen vind je literaire tips – boeken waarin het rolmodel centraal staat of waarin diens theorie of verwezenlijking(en) aan bod komen. Al deze boeken zijn te ontlenen in de [RoSa-bibliotheek](#).

Literatuur over gender en feminisme

MATERIAAL

- per leerling een laptop, pc of tablet met internetverbinding
- geprint werkblad 'Literatuur over gender en feminisme' (één per leerling): zie bijlage 8 op pagina 46

DUUR

25 minuten

DOEL

Leerlingen maken kennis met literatuur over gender en feminisme.

OPZET

Laat elke leerling surfen naar de [educatieve leeslijst](#) van RoSa vzw of onderstaande QR code scannen. Hier vinden ze Nederlands-, Frans- en Engelstalige boeken – zowel fictie als non-fictie – over gender en feminisme. Vraag leerlingen om één titel te selecteren die hen aanspreekt. Laat hen opzoeken waar het boek over gaat en er minstens één recensie over lezen. Nadien vult elke leerling het werkblad 'Literatuur over gender en feminisme' in. Laat hen daarna kort uitwisselen over het boek dat ze gekozen hebben en bespreek.

RoSa's educatieve leeslijst

NAGESPREK

- Op basis waarvan heb je een boek gekozen?
- Was het moeilijk om informatie over het boek te vinden?
- Waar heb je de recensie van je boek gevonden? Heb je hier lang naar moeten zoeken?
- Welke boeken van de educatieve leeslijst kende je al en welke waren nieuw? Heb je er al iets van gelezen?
- Spreekt een boek over gender en feminisme je aan? Waarom wel/niet?

DIFFERENTIATIE

- Laat het werkblad achterwege en geef de leerlingen de opdracht om in vijf stellingen te noteren waarom anderen het boek moeten lezen.
- Laat de leerlingen hun gekozen boek lezen en er een boekbespreking over schrijven. Laat hen daarbij stilstaan bij het effect dat het boek op hen heeft gehad.

TIPS

- Je kan de opdracht creatiever aanpakken: vraag leerlingen om iets te schrijven, een gedicht te maken, iets te tekenen of schilderen, iets in elkaar te knutselen, een podcast of videoclip te maken, enzovoort, over het boek dat hen het meest aanspreekt.
- Je kan de educatieve leeslijst uitbreiden met RoSa's [feministische leeslijst voor beginners](#) als je de leerlingen meer keuzemogelijkheden wil geven.

BIJKOMENDE INFORMATIE

- De RoSa-bib verstuurt driemaandelijks een thematische nieuwsbrief: in de *Uitgelezen* wordt telkens een specifiek thema vanuit een genderperspectief in de schijnwerper gezet (bv. de klimaatcrisis, filosofie, mannelijkheid, armoede, ...). [Elke editie van de Uitgelezen](#) bestaat uit een korte inleiding, uitgebreide en korte boekbesprekingen, en de bespreking van een feministisch rolmodel. Een inspiratiebron vol boeiende boekentips!
- De bibliotheek van RoSa vzw is zeker een bezoekje waard, ook met een groep leerlingen. Je kan er bijvoorbeeld terecht voor een begeleide rondleiding of zelfstandige zoekopdrachten. Klik [hier](#) voor meer info en neem contact op om een bezoek te plannen.

De Grote Gendershow

MATERIAAL

Computer en projector.

DUUR

50 – 90 minuten

DOEL

Leerlingen leren wat gender is, welk effect genderstereotypen hebben en wat het concept 'kruispuntdenken' inhoudt.

OPZET

Vraag aan de leerlingen waar ze aan denken als ze het woord 'gender' horen en organiseer een korte brainstorm. Projecteer nadien [De Grote Gendershow](#) en geef mee dat jullie samen een educatieve talkshow over gender gaan bekijken waarin zowel jongeren, volwassenen als experts aan het woord komen. De talkshow bestaat uit verschillende onderdelen:

- inleiding door Soe Nsuki: **0'-2'45**
- wat gender (niet) is: **2'45-21'08**
- wat genderstereotypen zijn en wat hun impact is: **21'08-38'22**
- kruispuntdenken: **38'22-49'38**

Pauzeer de video op verschillende momenten om interactie met de klas te creëren. Laat eerst de leerlingen aan het woord en speel de video nadien verder af. Als je merkt dat leerlingen willen reageren op andere passages, pauzeer je de video opnieuw en knoop je hierover een gesprek aan. Je kan de video pauzeren op volgende momenten:

- **7'45**: vraag je leerlingen of het beroep van voetballer, automechanieker, balletdanser en astronaut eerder iets voor vrouwen of voor mannen is. Bespreek.
- **11'23**: laat leerlingen antwoorden op onderstaande vragen (die zo meteen in de video aan bod komen) en vraag door:
 - Zijn alle jongens hetzelfde?
 - Zijn alle meisjes hetzelfde?
 - Denk je dat jongens en meisjes op school op dezelfde manier behandeld worden?
 - Zijn meisjes slimmer dan jongens?
 - Denken jullie dat er al gelijkheid is tussen mannen en vrouwen?
- **18'23**: vraag de leerlingen of ze al eens ervaren hebben dat ze uit de boot vallen omdat ze iets willen wat niet 'typisch' voor hun sekse is.
- **21'56**: laat leerlingen het antwoord op het raadseltje raden.
- **23'55-25'16**: zet de video telkens op pauze wanneer een nieuwe stelling wordt voorgelezen en laat de leerlingen eerst zelf aan het woord voor je weer verder gaat.
- **31'03**: vraag de leerlingen hoe een maatschappij er volgens hen voor kan zorgen dat genderstereotypen minder worden 'opgelegd' aan mensen.
- **38'02**: vraag de leerlingen wie al eens druk heeft ervaren om zich te gedragen als een 'typisch meisje' of een 'typische jongen' en welk effect dat op hen heeft gehad.
- **44'39**: laat leerlingen zelf voorbeelden geven van (een combinatie van) identiteitskenmerken die in onze samenleving zorgen voor privileges of voor discriminatie.

NAGESPREK

- Wat neem je van de video mee? Wat ga je zeker onthouden?
- Welke stukken vond je interessant? Welke vond je minder interessant?
- Waren de antwoorden uit de klas erg verschillend van de antwoorden uit de video? Zo nee, hoe komt dat? Zo ja, waar zaten de (grootste) verschillen?

TIPS

- Je kan de video op heel wat andere momenten pauzeren om interessante klasgesprekken op te starten. Probeer in te schatten aan welke vragen de leerlingen het meest nood hebben.
- Je hoeft de volledige video niet in één keer te bekijken: je kan de verschillende onderdelen van de video spreiden over verschillende momenten of je kan ervoor kiezen om slechts één onderdeel van de video te behandelen.
- Als je minder tijd hebt, kan je ervoor kiezen om (een deel van) De Grote Gendershow niet te pauzeren en enkel een nagesprek te houden.

BIJKOMENDE INFORMATIE

- In het [inhoudelijk dossier over gender](#) van RoSa vzw vind je meer informatie over wat gender (niet) is, wat gender te maken heeft met feminisme en wat genderstereotypen zijn.
- In RoSa's [inhoudelijk dossier over intersectionaliteit](#) of op de website van [Ella vzw](#), het kenniscentrum voor gender en etniciteit, kan je meer lezen over kruispuntdenken.

Inspiratiemateriaal

Wil je zelf aan de slag met materiaal over gender? Dan kan je je laten prikkelen door het inspiratiemateriaal op pagina's 41 tot 45 van RoSa's [Toolkit Gender in het secundair onderwijs](#). Je vindt er volgende tips:

- Nederlands-, Engels- en Franstalige **literatuur** over gender en feminisme – zowel fictie als non-fictie – voor jongeren vanaf twaalf jaar
- **literatuur voor leerkrachten** over het effect van gender op school
- informatieve **websites** met recente en correcte informatie over gender
- inspirerende **filmpjes, documentaires en podcasts** die je in de klas kan gebruiken
- een **kalender** met themadagen die een aanleiding kunnen vormen om extra aandacht te besteden aan (een bepaald aspect van) gender
- een lijst van **vormingsorganisaties** die je kan inschakelen voor zowel je klas als je leerkrachtenteam

Bovendien vind je heel wat informatie op de website van RoSa vzw die kan dienen als basis voor het uitwerken van lesmateriaal of waarmee leerlingen zelfstandig aan de slag kunnen. De informatie op RoSa's website wordt regelmatig bijgewerkt en aangevuld, en is opgesteld in verschillende thema's:

- **Feminisme**: informatie over de verschillende feministische golven en stromingen, enkele belangrijke sleutelmomenten in de feministische strijd en intersectionaliteit.
- **Gender**: informatie over wat gender (niet) is en wat gender te maken heeft met feminisme.
- **Rolmodellen**: portretten van heel wat boegbeelden en pioniers uit verschillende tijdsperiodes en domeinen zoals feminisme en de vrouwenbeweging, wetenschap en techniek, literatuur, politiek en beleid, sport, cultuur, enzovoort.
- **Geweld en discriminatie**: informatie en heel wat cijfermateriaal over verschillende vormen van gendergerelateerd geweld zoals seksisme, seksueel grensoverschrijdend gedrag, discriminatie, femicide en vrouwelijke genitale verminking.
- **Economie, arbeid en zorg**: over de historische evolutie van de positie van de vrouw op de arbeidsmarkt, genderverschillen in arbeidsparticipatie, arbeidsdiscriminatie en de combinatie van arbeid en zorg.
- **Onderwijs en opvoeding**: over het effect van gender op kinderen, genderverschillen in onderwijsparticipatie en -prestatie, genderbewust opvoeden, genderbewust lesgeven en een genderinclusief schoolbeleid.
- **Politiek en beleid**: informatie over genderverschillen in politieke participatie en het gelijkekansenbeleid in België. Ook actuele thema's als duurzame ontwikkeling en migratie – telkens verweven met het thema gender – worden hier uiteengezet.
- **Lichaam en geest**: informatie over genderongelijkheid in gezondheid, menstruatie, anticonceptie, seksualiteit, abortus, ouderschap en schoonheidsidealen.

Verder vind je naast [RoSa's aanbod](#) en informatie over de [RoSa-bib](#) ook een aantal actualiteitspagina's en thematische nieuwsbrieven die interessante lectuur kunnen opleveren in de les:

- Een **dagelijks persoverzicht** waar alle relevante artikels over gender en feminisme uit verschillende binnen- en buitenlandse kwaliteitskranten worden verzameld.
- **RoSa leest**, **RoSa kijkt** en **RoSa luistert** boordevol besprekingen van en inspirerende tips over boeken, filmpjes, documentaires en podcasts.
- **Pers:pectief**: een verzamelplaats voor alle thematische nieuwsbrieven die tweewekelijks worden verstuurd door RoSa vzw. In elke nieuwsbrief wordt een gendergerelateerd thema uitgelicht of wordt de genderdimensie van een actueel thema geanalyseerd.
- **Uitgelezen**: een verzamelplaats voor alle thematische nieuwsbrieven die elke drie maanden worden verstuurd vanuit de RoSa bib.

Begrippenlijst

Discriminatie	Het ongelijk behandelen en benadelen van een persoon op basis van persoonlijke kenmerken zoals sekse, huidskleur, leeftijd, handicap, enzovoort. In België is discriminatie strafbaar.
Feminisme	De verzameling maatschappelijke en politieke stromingen die ongelijke gender-verhoudingen kritisch analyseren en gendergelijkheid nastreven.
Gender	Sociaal geslacht: maatschappelijke ideeën, sociale normen en verwachtingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid die de samenleving structureren. Gender is contextueel, plaats- en tijdgebonden.
Genderbewust	Een aanpak die rekening houdt met biologische verschillen maar evenzeer (h)erkent dat gendernormen en -stereotypen een socialiserende impact hebben. Deze aanpak voorziet daarom voldoende variatie, diversiteit en gelijke aanmoediging zodat iedereen interesses kan ontdekken en persoonlijke talenten kan ontwikkelen, ongeacht gender.
Genderexpressie	Hoe iemand (wel of niet) uiting geeft aan diens genderidentiteit. Het gaat over wat de buitenwereld te zien krijgt: kledij, make-up, lichaamstaal, kapsel, stemgebruik, ...
Genderidentiteit	Persoonlijke beleving van gender: hoe iemand zich voelt en identificeert in relatie tot wat hen biologisch is meegegeven en wat er sociaal gezien wordt verwacht.
Genderneutraal	Objecten waar geen expliciete of impliciete associaties rond mannelijkheid en vrouwelijkheid aan vasthangen.
Gendernormen	Sociale (ongeschreven) afspraken en verwachtingen die een samenleving verbindt aan een sekse of genderidentiteit.
Genderongelijkheid	De ongelijke positie van individuen op basis van hun sekse of genderidentiteit.
Genderstereotypen	Karikaturale ideeën over mannen en vrouwen die kunnen leiden tot vooroordelen, discriminatie en ongelijkheid. Het gaat over veralgemeningen over een hele groep mensen op basis van hun sekse of genderidentiteit.
Kruispuntdenken	Rekening houden met verschillende aspecten van iemands identiteit, de unieke positie in een samenleving die een persoon daardoor krijgt en hoe dit samenhangt met meer of minder kans op privileges enerzijds of op discriminatie anderzijds.
Privilege	Een voordeel dat je ervaart als je tot een bepaalde (meerderheids)groep behoort. Privileges zijn vaak onzichtbaar omdat ze als vanzelfsprekend worden gezien en ervaren.
Sekse	Het biologische geslacht dat bepaald wordt door lichamelijke kenmerken zoals de uit- en inwendige geslachtskenmerken, geslachtschromosomen in de genen en geslachtshormonen.
Seksuele en romantische oriëntatie	De romantische oriëntatie heeft betrekking op de mensen op wie men verliefd wordt; de seksuele op de mensen door wie men zich seksueel opgewonden voelt. Deze oriëntaties vallen niet altijd samen en kunnen veranderen doorheen de tijd.

PAGINA

- 35 Wat is gender (niet)?
- 36 Welke invloed heeft gender op jou?
- 37 Fiches kruispuntdenken
- 39 Kruispuntdenken: het verhaal van Alexander
- 40 Infiches genderongelijkheid
- 42 Stellingenspel
- 44 Een intro tot feminisme
- 46 Literatuur over gender en feminisme

BIJLAGE 1

Wat is gender (niet)?

Nu jullie weten wat gender, sekse, genderidentiteit, genderexpressie en romantische en seksuele oriëntatie betekenen, is het tijd om die kennis te testen.

In de tabel hieronder staan vijftien woorden of zinnen. Het is aan jullie om aan te kruisen tot welke categorie elk woord/elke zin behoort.

	GENDER	SEKSE	GENDER-IDENTITEIT	GENDER-EXPRESSIE	ROMANTISCHE EN SEKSUELE ORIËNTATIE
1 Het dragen van make-up					
2 Borsten hebben					
3 Vrouwen horen zorgzaam te zijn					
4 Transgender man					
5 Heteroseksueel					
6 Menstrueren					
7 Mannen horen niet te huilen					
8 Een rok of jurk dragen					
9 Non-binair persoon					
10 Homoseksueel					
11 Cisgender vrouw					
12 Lesbisch					
13 Er zijn meer jongens dan meisjes die voetballen					
14 Je nagels lakken					
15 Een baarmoeder hebben					

BIJLAGE 2

Welke invloed heeft gender op jou?

Gender gaat over iedereen en heeft een impact op iedereen.

Noteer hieronder vijf momenten of situaties in jouw leven waarin gender een rol speelde.

1.
.....
2.
.....
3.
.....
4.
.....
5.
.....

Laat je hiervoor inspireren door onderstaande vragen:

- Beeld je in dat jij met een andere sekse geboren zou zijn.
Welke impact zou dat hebben (gehad) op jouw hobby's? Of op jouw droomberoep?
- Mocht je van je ouders of zorgfiguren alle hobby's doen die je zelf wou?
- Heb jij ooit al druk ervaren om je als een 'typische jongen' of 'typisch meisje' te gedragen?
Wanneer was dat?
- Heb je je al eens bevoordeeld gevoeld omdat je geboren bent met een bepaalde sekse?
Of benadeeld?
- Heb je al positieve ervaringen gehad omwille van hoe je eruit ziet? Of negatieve?
- Ben je al eens anders behandeld in eenzelfde situatie dan iemand met een andere sekse?
- Heb je al eens een keuze gemaakt die gebaseerd was op wat anderen van jou verwachtten,
in plaats van op basis van wat je zelf wou?

BIJLAGE 3

Fiches kruispuntdenken

Samya

Samya is 21 jaar en studeert kleuteronderwijs in Antwerpen. Ze zit in haar derde jaar en moet daarvoor een aantal weken stage doen op een kleuterschool. Ze is al een tijdje op zoek naar een leuke stageplek, maar bij elke sollicitatie krijgt Samya te horen dat er een hoofddoekenverbod geldt voor leerlingen en leerkrachten. Haar hoofddoek thuis laten is voor Samya geen optie waardoor ze haar opleiding noodgedwongen moet stopzetten.

Identiteitskenmerken waarop er gediscrimineerd wordt:

- Gender: enkel vrouwen dragen een hoofddoek. Een hoofddoekenverbod viseert en discrimineert dus uitsluitend vrouwen die een hoofddoek (wensen te) dragen – mannen zullen deze vorm van discriminatie niet meemaken.
- Religie: het hoofddoekenverbod treft enkel moslimvrouwen – mensen die niet islamitisch zijn, zullen deze vorm van discriminatie niet meemaken.

Identiteitskenmerken die in deze context privileges opleveren: een christelijke of niet-gelovige man, een christelijke of niet-gelovige vrouw of een moslimman.

Ruben en Victor

Ruben is zeventien jaar en vormt sinds twee maanden een koppel met Victor. Ze gaan deze week samen op stap in Gent en worden aangesproken door twee mensen die ze niet kennen. De twee personen beledigen het koppel omdat ze hand-in-hand over straat lopen. De dag nadien beslissen Ruben en Victor dat ze niet meer op deze manier over straat zullen wandelen omdat ze bang zijn dat ze dit soort reacties nog vaker zullen meemaken.

Identiteitskenmerken waarop er gediscrimineerd wordt:

- Gender: er bestaat in België een groter taboe over zichtbare affectie tussen homoseksuele mannen dan tussen lesbische vrouwen. Hoewel lesbische vrouwen ook dikwijls met discriminatie – vaak van een geseksualiseerde aard – geconfronteerd worden, komt het vaker voor bij homoseksuele mannen.
- Seksuele en romantische oriëntatie: als je heteroseksueel bent, zal je niet snel uitgescholden worden omdat je hand-in-hand met je partner over straat loopt.

Identiteitskenmerken die in deze context privileges opleveren: een heteroseksueel koppel dat uit een cisgender man en een cisgender vrouw bestaat.

Ann-Sophie

Ann-Sophie is veertien jaar en kreeg vorige maand voor de eerste keer haar maandstonden. Ze werd thuis goed opgevangen: haar ouders legden haar uit hoe ze maandverband kan gebruiken en gaven verschillende middeltjes om haar buikpijn te verlichten. Het gezin van Ann-Sophie heeft echter niet voldoende middelen om elke maand het nodige maandverband te kopen. Daardoor ging ze deze week twee dagen niet naar school.

Identiteitskenmerken waarop er gediscrimineerd wordt:

- **Sekse:** personen die niet menstrueren zullen met dit soort discriminatie niet te maken krijgen.
- **Financiële situatie:** als je voldoende middelen hebt om menstruatieproducten te kopen, is de kans veel kleiner dat je met deze ongelijkheid wordt geconfronteerd.

Identiteitskenmerken die in deze context privileges opleveren: een cisgender vrouw met voldoende financiële middelen.

Ilyas

Ilyas is achttien jaar, heeft Marokkaanse roots en gaat graag feesten. Vorige week kreeg hij echter na het feestje van de plaatselijke Chiro te maken met discriminatie. Toen hij naar buiten ging en zijn fiets wou nemen, vond hij die niet meteen terug. Na een paar minuten zoeken werd Ilyas aangesproken door twee agenten die hem vroegen wat hij aan het doen was. Ilyas vertelde dat hij zijn fiets aan het zoeken was, maar de agent geloofde hem niet en dacht dat Ilyas een fiets aan het stelen was. Hij nam Ilyas mee naar het politiekantoor.

Identiteitskenmerken waarop er gediscrimineerd wordt:

- **Gender:** een meisje dat 's nachts haar fiets zoekt, zal minder snel worden verdacht van het stelen van een fiets dan een jongen.
- **Etniciteit:** een jongen van kleur die 's nachts zijn fiets zoekt, zal sneller worden verdacht van iets wat niet mag dan een jongen met een witte huidskleur.

Identiteitskenmerken die in deze context privileges opleveren: een witte vrouw.

BIJLAGE 4

Kruispuntdenken: het verhaal van Alexander

Alexander

Alexander wordt geboren als jongste zoon in een liefdevol en warm gezin van vijf. Het witte gezin woont in een leuk huis – niet te groot, niet te klein – met een ruime tuin aan de rand van Brussel. Zijn ouders, Marie en Johan, werken allebei voltijds als huisarts. Elke winter gaan ze samen op skivakantie en tijdens de zomer bezoeken ze een zonnig land. In het weekend trekken ze er af en toe op uit naar het appartement aan zee van Alexanders grootouders. Alexander wordt in het Nederlands opgevoed en gaat naar een Nederlandstalige school bij hem in de buurt. In het lager onderwijs doet hij het goed, en ook in het secundair onderwijs haalt hij goede punten in de richting wetenschappen-wiskunde. Bovendien maakt Alexander gemakkelijk vrienden en wordt hij overal graag gezien. Hij doet de hobby's die hij graag doet: hij zwemt, speelt voetbal, gaat naar de scouts en speelt drums. Alexander voelt zich goed en is een geliefde jonge kerel in zijn omgeving. Hij komt regelmatig thuis met een nieuw vriendinnetje, maar vindt de liefde van zijn leven – Lisa – tijdens zijn studies bio-ingenieur aan de universiteit van Leuven. Lisa en Alexander zitten de laatste twee jaar van hun studies samen op kot en vinden snel werk eens ze afgestudeerd zijn. Het koppel trouwt niet veel later en koopt een huis in Brussel. Ze krijgen twee kinderen die ze samen opvoeden.

Wat zou er veranderen aan het verhaal van Alexander als...

- hij geboren was als meisje en niet als jongen?
- hij niet met een witte huidskleur was geboren?
- zijn ouders in Turkije waren geboren en ze Alexander in het Turks hadden opgevoed?
- hij was geboren met een fysieke beperking en met krukken moest rondlopen?
- hij was geboren in armoede?
- hij niet goed kon studeren omdat hij dyslexie had?
- hij te kampen kreeg met heel wat angsten?
- hij niet hetero- maar homoseksueel was?
- die zich identificeerde als vrouw en niet als man?
- ...

Herken jij nog andere factoren in het verhaal van Alexander die ervoor zorgen dat hij een geprivilegieerde positie heeft in onze samenleving?

BIJLAGE 5

Infofiches genderongelijkheid

Menstruatiearmoede

Menstruatiearmoede is de beperkte toegang tot middelen om op een veilige, hygiënische en comfortabele manier je menstruatie te kunnen opvangen. Het is met andere woorden een tekort aan geld om tampons, maandverband of een menstruatiecup te kopen. Menstruatiearmoede is een onzichtbaar aspect van armoede en heeft grote gevolgen. Het vormt namelijk een grote drempel om deel te nemen aan heel wat activiteiten: sporten of naar de jeugdbeweging gaan tijdens je maandstonden worden een pak moeilijker als je geen menstruatieproducten hebt. Het maakt het bovendien ook moeilijker om naar school te gaan. Wist je bijvoorbeeld dat 15% van de meisjes die leven in armoede al eens noodgedwongen thuis bleef van school omdat ze niet de nodige menstruatieproducten hadden?

Kledingvoorschriften op school

Heel wat schoolreglementen bevatten andere en striktere kledingregels voor meisjes dan voor jongens. Denk maar aan het hoofddoekenverbod in secundaire scholen dat enkel op (moslim)meisjes een grote impact heeft. Maar ook impliciet zijn de kledingvoorschriften van veel scholen gegenderd en bevatten ze vaak regels die vooral meisjes subtiel viseren en benadelen: denk maar aan het verbod op spaghettibandjes, *crop tops* of korte rokjes dat grotendeels enkel op meisjes van toepassing is. Hoe meisjes zich kleden, wordt vaker geseksualiseerd dan hoe jongens zich kleden. Dat heeft onder andere te maken met de grote maatschappelijke focus op het uiterlijk en het lichaam van vrouwen. Bovendien zijn deze kledingregels vaak opgesteld vanuit het idee dat 'schaars geklede meisjes hun mannelijke medeleerlingen en leerkrachten afleiden'. Dat idee houdt schadelijke normen in stand: het gaat er ten eerste van uit dat elke jongen of man aangetrokken zou zijn tot meisjes of vrouwen. Ten tweede geeft het de foutieve boodschap dat meisjes grensoverschrijdend gedrag en een seksualiserende blik kunnen vermijden als ze zich 'juist' kleden.

Gegenderde studiekeuzes

Al in het basisonderwijs worden meisjes en jongens anders behandeld en aangemoedigd: meisjes worden gemakkelijker gemotiveerd in creatieve en sociale vaardigheden, terwijl jongens meer worden gestimuleerd in wiskundige en oplossingsgerichte vaardigheden. Dat heeft een impact op de interesses en talenten die kinderen ontwikkelen en geeft weer wat we als maatschappij 'een gepaste interesse' vinden voor jongens en voor meisjes. Deze factoren – samen met stereotiepe denkbeelden in vriendengroepen – beïnvloeden de studiekeuze van jongeren in het secundair onderwijs. Zo is slechts 7% van de leerlingen die de opleiding lichaamsverzorging volgen een jongen, en zijn meisjes met een vertegenwoordiging van slechts 2% in de grote minderheid in de opleiding auto. Die gegenderde studiekeuzes vallen voornamelijk op in het technisch en beroeps-onderwijs, maar ook in het algemeen secundair onderwijs zien we die segregatie: meisjes zijn ondervertegenwoordigd in STEM-richtingen, jongens zijn ondervertegenwoordigd in sociale richtingen.

Victim blaming

Bij *victim blaming* wordt de schuld van een negatieve ervaring of een strafbaar feit bij het slachtoffer gelegd. Dat gebeurt vaak bij seksueel grensoverschrijdend gedrag. Zo worden slachtoffers dikwijls als schuldige aangeduid wanneer er naaktbeelden van hen verspreid zijn, terwijl de persoon die de beelden zonder toestemming heeft verspreid, in fout is. Victim blaming overkomt meisjes vaker dan jongens. Dat is het effect van de dubbele seksuele standaard die in onze maatschappij leeft: meisjes die veel bedpartners hebben (gehad) worden sletten genoemd, terwijl het voor jongens net stoer is om veel bedpartners te hebben (gehad).

Anticonceptie

Op vlak van anticonceptie zijn er grote ongelijkheden tussen mannen en vrouwen. De enige anticonceptiemogelijkheden die vandaag op de markt zijn voor de mannelijke anatomie beperken zich tot een condoom en sterilisatie, terwijl er heel wat verschillende (voornamelijk hormonale) anticonceptiemiddelen voor de vrouwelijke anatomie bestaan (bv. de pil, het spiraaltje, de prikpil, de pleister, het hormoonstaafje, ...) die vaak heel wat onaangename bijwerkingen met zich meebrengen. Niet enkel biologische factoren spelen een rol bij het ontwikkelen van anticonceptiemiddelen, maar ook gender beïnvloedt dit proces. Hormonen, voortplanting en anticonceptie worden namelijk in onze maatschappij als iets 'vrouwelijk' gezien, waardoor de medische wereld vaak te weinig interesse heeft, te weinig gestimuleerd wordt en/of te weinig financiële middelen vrijmaakt om te investeren in (hormonale) anticonceptie voor de mannelijke anatomie.

BIJLAGE 6

Stellingenspel

1

In België doen jongens het minder goed in het secundair onderwijs dan meisjes: jongens herhalen vaker een leerjaar en verlaten vaker het secundair onderwijs zonder diploma.

JUIST

In België dubbelt 28% van alle jongens minstens één leerjaar, tegenover 22% van alle meisjes. Schoolachterstand van meer dan één jaar komt bovendien vaker voor bij jongens dan bij meisjes en speelt een rol in het feit dat 15% van alle jongens in België het secundair onderwijs verlaat zonder diploma, in vergelijking met 9% van alle meisjes.

2

Gender heeft geen invloed op studiekeuze.

FOUT

Niet-stereotiepe (studie)keuzes worden doorgaans niet toegejuicht en zelfs ontmoedigd. Dat maakt het voor jongeren moeilijk om atypische keuzes te maken. Jongens zijn daarom vaak oververtegenwoordigd in studierichtingen zoals exacte wetenschappen, economie en techniek, terwijl meisjes oververtegenwoordigd zijn in richtingen als zorg, welzijn en taal.

3

In 2023 verdienen mannen gemiddeld 20% meer dan vrouwen in België.

JUIST

Wettelijk gezien krijgt iedereen in België evenveel betaald voor hetzelfde werk. De loonkloof tussen mannen en vrouwen wordt dus niet veroorzaakt doordat vrouwen minder betaald krijgen voor hetzelfde werk dan mannen. Ze wordt wel veroorzaakt door het feit dat vrouwen disproportioneel vaak deeltijds werken om te zorgen voor kinderen, zorgbehoevende familieleden en het huishouden (en dus minder verdienen dan bij een voltijdse job), én doordat vrouwen oververtegenwoordigd zijn in slecht betaalde en ondergewaardeerde sectoren (zoals de kinderopvang, de dienstensector en de zorgsector).

4

In het huishouden nemen vrouwen meer taken op dan mannen.

JUIST

Bij heteroseksuele koppels met jonge kinderen besteden vrouwen gemiddeld 4,5 uur per dag aan zorg- en huishoudelijke taken, terwijl mannen hier 2,5 uur aan spenderen.

5

Belgische vrouwen kregen in vergelijking met andere Europese landen al vroeg stemrecht.

FOUT

In 1920 konden Belgische vrouwen zich op alle politieke niveaus verkiesbaar stellen, maar opmerkelijk genoeg konden ze enkel op het niveau van de gemeenteraadsverkiezingen stemmen. Pas in 1948 kregen vrouwen – mede dankzij de strijd van feministische bewegingen en een heel aantal feministen tijdens de eerste feministische golf – in België algemeen stemrecht, wat vrij laat was in vergelijking met andere Europese landen (zoals Duitsland in 1918 of Nederland in 1919).

6

In België zijn er meer vrouwelijke leerkrachten dan mannelijke.

JUIST

Vooraf in het kleuter-, lager, en secundair onderwijs zijn er meer vrouwelijke werknemers: 63% van het personeel in het secundair onderwijs is vrouw. In het buitengewoon secundair onderwijs loopt dit op tot 70%. In het academisch hoger onderwijs en bij directieposities is dit onevenwicht omgekeerd en zijn mannen in de meerderheid.

7

Vrouwen zijn vaker slachtoffer van seksueel grensoverschrijdend gedrag dan mannen.

JUIST

42% van de Belgische vrouwen en 19% van de Belgische mannen tussen 16 en 69 jaar is slachtoffer van aantasting van de seksuele integriteit of verkrachting. Deze cijfers zijn echter een onderschatting: er wordt geschat dat 96% van alle slachtoffers geen aangifte doet bij de politie omwille van het gevoel 'geen bewijs te hebben', uit schrik dat ze niet serieus zullen worden genomen, of uit angst dat de schuld bij hen zal worden gelegd. Bij mannen speelt bovendien ook het taboe op slachtofferschap een grote rol in die onderrapportage. De reële cijfers liggen dus – zeker bij mannen – hoger.

8

De klimaatcrisis heeft wereldwijd een grotere impact op jongens en mannen dan op meisjes en vrouwen.

FOUT

Het zijn voornamelijk meisjes en vrouwen die negatieve gevolgen ervaren van de klimaatcrisis. In heel wat regio's zijn vrouwen de primaire bronnen van levensonderhoud. Vanwege de steeds vaker en langer voorkomende periodes van acute droogte en onregelmatige regenval ten gevolge van de klimaatverandering, moeten ze harder werken om hun gezin van voldoende inkomsten en voedsel te voorzien. Deze toenemende druk hypothekeert vaak de onderwijskansen van jonge meisjes. Van meisjes wordt namelijk dikwijls verwacht dat ze hun school verlaten om hun moeders te helpen de verhoogde last tegemoet te komen, wat vervolgens hun mogelijkheden in het latere leven beperkt.

9

Mannen zoeken gemakkelijker psychologische of medische hulp dan vrouwen.

FOUT

Genderstereotiepe ideeën over mannelijkheid zoals 'mannen zijn zelfstandig', 'mannen huilen niet' en 'echte mannen praten niet over hun emoties' verhogen de drempel voor mannen om psychologische of medische hulp te zoeken. Dit geldt zowel voor professionele hulp als voor informele hulp van vrienden en familie.

10

Meisjes hebben een grotere kans om in het buitengewoon onderwijs terecht te komen dan jongens.

FOUT

Gender beïnvloedt hoe we naar neurodiversiteit kijken: symptomen die buiten de stereotiepe verwachtingen vallen (zoals meisjes die moeite hebben met emotionele vaardigheden of jongens die 'overgevoelig' zijn aan bepaalde prikkels) worden makkelijker opgemerkt. Bovendien vertonen meisjes en jongens andere symptomen die niet allemaal even snel worden opgemerkt. Zo worden jongens sneller gediagnosticeerd met ADHD, waardoor ze vaker naar het buitengewoon onderwijs worden doorgestuurd dan meisjes.

BIJLAGE 7

Een intro tot feminisme

Over welk sleutelmoment vul je dit werkblad in?

.....

Wanneer vond deze gebeurtenis plaats?

.....

Vat het sleutelmoment in een paar zinnen samen.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wat waren (of zijn) de effecten van dit sleutelmoment?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Welke personen waren belangrijk voor dit sleutelmoment? Wat was hun rol?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

BIJLAGE 8

Literatuur over gender en feminisme

Welk boek heb je gekozen?

.....

Waarom heb je dit boek gekozen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Waarover gaat het boek?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Wat leert de recensie je over je gekozen boek?

.....

.....

.....

.....

.....

Bibliografie

- Atthill, C. & Jha, J. (2009). *The Gender-Responsive School: An Action Guide*. Commonwealth Secretariat.
- Broeke, T. A. (2011). *Het idee M/V: ontmaskering van een hardnekkig denkbeeld (Dutch Edition)*. Maven Publishing.
- Çavaria. *Holebi's / çavaria*. (z.d.). <https://www.cavaria.be/holebis>
- Delamont, S. (2014). *Sex Roles and the School*. Routledge.
- Genderklik (z.d.). *Onderwijs / Genderklik.be*. <https://genderklik.be/onderwijs>
- Halimi, M., Declercq, S., Consuegra, E. & Bossaert, S. (2017). *Gender op school: leidraad voor een gender-inclusieve leeromgeving*. Politeia.
- Intersekse Vlaanderen. (2020, 13 augustus). *Naar een intersekse definitie*. <https://www.interseksevlaanderen.be/naar-een-definitie-van-intersekse/>
- Lumi. (z.d.). *Gender*. <https://www.lumi.be/info/gender>
- Michiels, J., Halimi, M., & Dedoncker, K. (2022). *Handleiding Equischools. Samen met jongeren werken aan een (gender)gelijke en geweldloze samenleving*. Brussel: Beweging tegen geweld – vzw Zijn & RoSa vzw – Kenniscentrum voor Gender en Feminisme.
- MO*special over gender en onderwijs. (2021). MO*. <https://www.mo.be/magazine/mospecial-over-gender-en-onderwijs>
- Morris, E. W. (2012). *Learning the Hard Way: Masculinity, Place, and the Gender Gap in Education (Rutgers Series in Childhood Studies)*. Rutgers University Press.
- Nols, Z., Purnelle, B., Gysbrechts, M. & Pleune, T. (2020). Gender en seksuele diversiteit in het sportonderwijs: naar concrete handvatten voor leerkrachten lichamelijke opvoeding. *Welwijs*, 31(1), 17–20.
- Penney, D. (2002). *Gender and Physical Education: Contemporary Issues and Future Directions*. Routledge.
- Procrustes. (2015). <https://www.procrustes.be/>
- Reed, R. L. & Rae, T. (2007). *Creating Gender-Fair Schools, Classrooms and Colleges: Engendering Social Justice For 14 to 19 year olds*. SAGE Publications Ltd.
- RoSa vzw. (2019). *Toolkit gender in de kleuterklas*. <https://rosavzw.be/nl/aanbod/tools-1/tools>
- RoSa vzw. (2021, 9 februari). *Gender*. <https://rosavzw.be/nl/themas/gender>
- RoSa vzw. (2021, 9 juni). *Gender for dummies: De Grote Gendershow (RoSa vzw)* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=XCOrgn3d7Kc>
- RoSa vzw. (2021, 26 juli). *Onderwijs en opvoeding*. <https://rosavzw.be/nl/themas/onderwijs-en-opvoeding>
- RoSa vzw. (2022). *Toolkit gender in het lager onderwijs en buitenschoolse opvang*. <https://rosavzw.be/nl/aanbod/tools-1/toolkit-gender-in-lager-onderwijs-en-buitenschoolse-kinderopvang>
- Sadker, D. (2009). *Still Failing at Fairness: How Gender Bias Cheats Girls and Boys in School and What We Can Do About It*. Scribner.
- Skelton, C., Francis, B. & Smulyan, L. (reds.) (2006). *The SAGE Handbook of Gender and Education*. SAGE Publications.
- Spruyt, B. & Siongers, J. (2012). *Gender(en): over de constructie en deconstructie van gender bij Vlaamse jongeren*. Acco.
- Transgender infopunt. (z.d.). *Transgenderinfo*. <https://www.transgenderinfo.be/nl/identiteit/transgender>
- Van Maele, D., Michalek, N., Engels, N., Laevers, F., Lombaerts, K. & Van Houtte, M. (2015). *Gender op school: meer dan een jongens-meisjeskwestie*. Lannoocampus.
- Van Thienen, J. (2012). *Meisjes zus, jongens zo: hoe omgaan met gender op school?* Lannoocampus.
- Woordenlijst. (2022, 4 oktober). Transgenderinfo. <https://www.transgenderinfo.be/nl/identiteit/concepten/woordenlijst-0>

RoSa vzw

Dit lessenpakket is een initiatief van RoSa vzw, het kenniscentrum voor gender en feminisme. RoSa vzw wil het genderbewustzijn bevorderen en hierdoor de feitelijke genderongelijkheid in de samenleving helpen wegwerken. Bij RoSa vzw kan je terecht voor:

- **Informatie en advies.**
- **Vormingen op maat:** eenmalige vormingen of een vormingenreeks over tal van onderwerpen, van introductieworkshops over gender naar meer specifieke thema's zoals genderbewust opvoeden of genderbewust lesgeven.
- **Screenings van teksten** op genderbewustzijn, zoals lesmateriaal, jaarplannen, vacatures, beleidsteksten, schoolreglementen, enzovoort.
- **Intensieve en langdurige begeleidingstrajecten.**
- **Educatieve en sensibiliserende tools** zoals dit lessenpakket, educatieve toolkits en filmpjes.
- **Het uitlenen van materialen over gender:** duizenden boeken, tijdschriften, rapporten, krantenartikelen en zoveel meer zijn vrij te raadplegen in onze unieke bibliotheek in hartje Brussel.

Benieuwd naar ons aanbod?

Lees er meer over op [onze website](#) of contacteer info@rosavzw.be met je concrete vraag. Je vindt ons ook op [Facebook](#), [LinkedIn](#), [Instagram](#) en [KlasCement](#).

www.rosavzw.be

